

РЕЦЕНЗИЯ

за труда на д-р Кирил Първанов Кирилов

„Исторически разволя на старобългарските глаголи за движение. Формиране и развитие на видовата деривация“

В новия си труд д-р Кирил Кирилов се насочва към глаголите за движение - една малка и относително затворена група глаголи, която славянските езици са наследили от общия праславянски праезик, и която с течение на времето е била допълвана с други глаголи, означаващи движение, които се присъединяват към противопоставянето определеномоторност: неопределеномоторност. Но докато останалите славянски езици запазват старото противопоставяне при енокоренните глаголи за движение и техните деривационни връзки, в българския език то изчезва, подобно на падежното противопоставяне и деривационните отношения на наследниците на старите глаголи за движение се усложняват във връзка с граматикализацията на вторичната имперфективация. Още тук бих искала да поздравя д-р Кирилов за смелостта да се насочи към тази многократно дискутирана в славистиката проблематика, за да обясни причините за изчезването на тази опозиция в българския език и да проследи ролята на тези глаголи (всъщност на корените с различни степени на коренната гласна) в историята на видовото образуване.

Избраната от Кирил Кирилов методика за диахронно и синхронно описание и анализ на глаголната деривация вече е позната от наскоро публикувания му дисертационен труд „Префиксната перфективация в историята на българския език“, който получи одобрението на рецензентите и на лингвистичната общност. В новата си работа обаче той прилага тази методика не само към глаголната префиксацията, а и към суфиксацията, като естествена част от видовата деривация и не се ограничава само с наблюдения за ролята на префиксите и суфиксите в този процес, а сравнявайки различни

Европейски съюз

ПРОЕКТ BG051PO001-3.3.06-0024/2012
„Информатика, граматика, лексикография“
Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз
Инвестира във вашето бъдеще!

Европейски социален фонд

темпорални срезове, се опитва на свърже историята на глаголите за движение с изграждането на видовата опозиция в българския език. В сравнение с вече публикувания труд е разширен и изворовият материал, използван от изследователя, като представянето на среднобългарската и ранната новобългарска епоха е много по обширно, доколкото са включени употреби не само от Манасиевата хроника, но и от словата на авва Доротей, Берлинския сборник и от подготвяните от ИБЕ речници на езика на патриарх Евтимий и на Тихонравовия дамаскин, което допринася за пълнотата на изследването и осигурява по-висока степен на надеждност на направените изводи. Като цяло новата работа на Кирилов е пример за зряла и вече овладяна методология за изследване на историята на глаголното словообразуване, като се държи сметка както за различните хронологични срезове в историята на българския език, така и за разликата между диалектното и книжовното състояние на съвременния български език. Затова не е изненада, че и този труд включва впечатляващо количество диалектни употреби, които авторът нещо класифицира и анализира.

Избраната методология предопределя и самата структура на труда, който се състои от *увод, пет глави и заключение*. В увода кандидатът внимателно ограничава обекта на изследването, като обяснява историята на кои глаголни двойки ще бъде проследена, определя целите на изследването и излага методите на събиране и анализиране на материала. Първа глава прави преглед на по-важните разработки върху глаголите за движение в славянските езици. Втора глава разглежда непрефигираните глаголи за движение и се разделя на две подглави: *Развой на старобългарските определеномоторни глаголи* и *Развой на старобългарските неопределеномоторни глаголи*. Третата глава е посветена на развоя на префигираните производни на глаголите за движение. Четвърта глава се разглеждат глаголите за движение, разширени с перфективна наставка -н-. Пета глава проследява развоя на глаголите за движение, съдържащи наставката -а- (-ја-, -ва-, -оува-). И в тези три глави последователно се прокарва разграничението между производните на определеномоторните и на неопределеномоторните глаголи и се търси тяхната

Европейски съюз

ПРОЕКТ BG051PO001-3.3.06-0024/2012
„Информатика, граматика, лексикография”
Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз
Инвестира във вашето бъдеще!

Европейски социален фонд

видова принадлежност в различните хронологични срезове (старобългарски, среднобългарски, ранен новобългарски, съвременен български език – книжовно състояние и диалекти). Познаването на методологията, библиографската осведоменост на автора и умението му да анализира също заслужават да бъдат високо оценени. Представеният труд представя историята на избраната група глаголи в необходимата пълнота, а прегледността на изложението, както и справочният апарат позволяват лесното боравене с езиковата информация. Затова и повечето от направените в заключението обобщения и изводи не подлежат на съмнение.

Кирил Кирилов не изнасилва материала, а внимателно се вглежда в него, за да покаже, че праславянският и старобългарският префигиран моторен глагол се схваща като перфективен само при отсъствието на итеративна наставка. Това състояние се пази в среднобългарската и ранната новобългарска епоха и до голяма степен характеризира и съвременните български говори. Редом със старата деривация *доведа* : *довод* 'а, в народните говори широко разпространение получават и наследниците на моторните глаголи, съдържащи имперфективна наставка -а- (-ја-, -ва-, -ува-), които се образуват както от основата на определенomotorните, така и от основата на неопределеноmotorните глаголи, като старите морфонологични редувания на коренната гласна се морфонологизират и разнообразяват. В резултат се получават поредица от аломорфи на корена и изосемични наставки за имперфективация, срв. напр. – *доведа* → *довеждам*, *довеждавам*, *довидам*, *дoviждам*, *доводам*, *довод* 'ам, *доводувам* и т.н.

Верен е и изводът, че в СБКЕ наследниците на старите префигирани итеративи са се еманципирали от наследниците на определенomotorните глаголи и са от свършен вид. Твърдението, че вторичната имперфективация се извършва с наставките *а*, *я* и *ува* обаче не е точно, защото самият автор привежда примери *доведа*: *довеждам*, *догоня* : *догонвам*, *довлека* : *довличам*, *изляза* : *излизам*, *полазя*: *полазвам*, *пренеса* : *пренасям*, *пренося* : *преносвам*, *ида*: *идвам*, *разходя се*: *разхождам се*, *обяздя* : *обяздвам* (с. 260), които ясно

Европейски съюз

ПРОЕКТ BG051PO001-3.3.06-0024/2012
„Информатика, граматика, лексикография”
Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз
Инвестира във вашето бъдеще!

Европейски социален фонд

показват, че се е обобщила деривацията с наставките *a* и *ва*, при което наставката *-a*- обикновено се свързва и с алтернации и в корена (както вокални, така и консонантни), докато новата наставка *-ва* обикновено елиминира тези редувания. Всъщност, ако има разлика в инвентара на вторичната имперфективация на моторните глаголи между книжовното и диалектното състояние, то т се състои в елиминирането на *ува* като средство за имперфективация и може би си струва да се помисли за причините, довели до това състояние. Те обаче могат да се изследват само във връзка с цялостното развитие на средствата за имперфективация в БЕ, а не само въз основа на тази доста ограничена и намаляваща в българския език група глаголи.

К. Кирилов е прав, че при разрушаването на противопоставянето определеност:неопределеност непрефигираният наследник на определенomotorният глагол в СБКЕ обикновено изчезва. При промяна в значението на един от глаголите в двойката се запазват и двата глагола – *тека* и *точа*, *влека* и *влача*, *плюя* и *плавя*, *плавам* и *под*. До голяма степен това се дължи на връзката итеративност-каузативност, което може да се види и о-итеративите, в които каузативното значение надделява, срв. *точа*, *наточа*, *източа*, *преточа*; *плав'а*, *изплав'а*, *поплав'а* и отчасти при *влача* 'обработвам вълна с влачене', *извлача*, *овлача* (с.261).

Безспорно вярна е и догадката на автора, че изграждането на видовата опозиция е свързано с по-висока степен на граматикализация и еманципацията на категорията вид от лексикограматическото значение на глагола и че този процес е подобен на процеса на прегрупирането на склонението, при което формата на името вече не зависи от неговата семантика (с. 265-266). Но да се твърди, че глаголите за движение са в основата на изграждането на видовата опозиция в славянските езици и в частност на БЕ, без да се има предвид цялото многообразие на деривационните модели и връзката им с видовата принадлежност на глаголите, ми се струва малко пресилено. Вярно е, че до ранната новобългарска епоха префигираните глаголи за движение образуват последователно видови двойки от типа на *донести*: *доносити*, където наставката

Европейски съюз

ПРОЕКТ BG051PO001-3.3.06-0024/2012
„Информатика, граматика, лексикография”
Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз
Инвестира във вашето бъдеще!

Европейски социален фонд

за итеративност в комбинация с о-степената коренната гласна е белег за несв. в. Но вярно е също така и това се подчертава от самия автор, че това състояние започва да се колебае още в дамаскинарската епоха, като се създават конкурентни средства за имперфективация, за да се стигне до съвременното книжовно състояние, в което са се специализирали само две наставки, а алтернативите в корена са осмислени като допълнително средство за маркиране на имперфективността в производните с наставка *a*. Освен това не е логично да се мисли, че една ограничена и намаляваща група глаголи може да окаже такова цялостно въздействие върху формализирането на видовото противопоставяне в историята на българския език. Във всеки случай, глаголите за движение са специфична група в славянските езици и противопоставянето определеност:неопределеност на движението по-скоро е свързано с падежните противопоставяния динамика:статика отколкото с начините на глаголно действие. Затова в праславянски и в езиците, в които старите противопоставяния се пазят, към тях постоянно се прибавят други глаголи, които най-общо изразяват движение, но по произход са или глаголи на състоянието като *кѣжати*, или дуративи като *плавати* и *плывати*, или интензивни каузативи като *плавити*, или деноминативи като *издидити*. Вж. и наблюденията на самия Кирилов по този въпрос в първата глава от изложението. Той постъпва правилно, като взема за изходно старобългарското, а не праславянското състояние, в което изредените по-горе глаголи очевидно не са били моторни глаголи.

В този ред на мисли може да се допусне, че първоначално опозицията определенomotorни:неопределеноmotorни глаголи не се е крепяла само върху един признак, защото е факт, че неопределеноmotorните глаголи и техните префигирани производни се свързват със същите предлози, с които се свързват и определенomotorните глаголи (т. е. те също могат да изразяват посока на движението). Но освен посока те изразяват и повторителност и оттам движение върху определена повърхност, което може да е и хаотично. Струва ми се, че се налага паралел с наречията за място, в които типът на *амю* е маркиран само с динамика/посока, а типът на *-ждѣ* с два признака динамика и статика, като той

Европейски съюз

ПРОЕКТ BG051PO001-3.3.06-0024/2012
„Информатика, граматика, лексикография”
Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз
Инвестира във вашето бъдеще!

Европейски социален фонд

се противопоставя и на наречията на -де, които означават само статика. При разрушаването на тази опозиция наречията за място се образуват произволно от основите и на трите типа наречия¹, което е много подобно на състоянието на деривацията на моторните глаголи. Изказаните съображения съвсем не намаляват достойнствата на рецензирания труд, а просто задават насоки за по-нататъшни изследвания, като съдбата на глаголите за движения се свърже и с цялостната история на глаголната суфиксация и префиксация, която напоследък благодарение на трудовете на К. Кирилов и Г. Ганева намира своето достойно място в изследванията върху историята на българския език.

В заключение искам да кажа, че д-р Кирилов се е справил на висота с поставените задачи и намирам представения труд за напълно завършен, като горещо препоръчвам неговото отпечатване.

проф. д-р А. Тотоманова

¹ По този въпрос вж. Тотоманова, А. Опозицията покой-посока в историята на българския език. – В: Научни трудове в памет на Георги Герджиков, С. 2011, с. 382-391.

Европейски съюз

ПРОЕКТ BG051PO001-3.3.06-0024/2012
„Информатика, граматика, лексикография”
Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси”,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз
Инвестира във вашето бъдеще!

Европейски социален фонд